

el-MÜDEVVENETÜ'İ-KÜBRÂ

(المدونة الكبرى)

Sahnûn'un

(ö. 240/854)

Mâlikî fıkhnı dair eseri.

Mâlikî mezhebinin teşekkül döneminde Mâlik b. Enes ve ona ait ilim halkasının fikhî görüşlerini bir araya getirmek amacıyla tedvin edilen ve farklı Mâlikî çevrelerce mezhep içi fikhî faaliyetlerin temel kaynağı kabul edilerek "ümme'hât" veya "devâîn" adıyla anılan kitaplar arasında ilk sırada yer alan *el-Müdevvene* bu mezhep literatürünün en önemli eserlerinden biridir.

Ehl-i re'yin farazî fıkıh anlayışına yakın olan Tunuslu Ali b. Ziyâd el-Absî'nin öğrencisi olduktan sonra Medine'ye giderek Mâlik'in ders halkasına katılan Esed b. Furât burada farazî meselelere dair çok soru sormasıyla dikkat çekmiş ve bu noktada ehl-i hadîsin fıkıh anlayışına daha yakın duran Mâlik tarafından Irak'a yönlendirilmiştir. Irak'ta Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden ve özellikle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den yararlanan Esed, Mâlik'in vefatı üzerine onun önde gelen talebelerinin bulunduğu Mısır'a gidip Irak'ta öğrendiği fikhî meseleler hakkında Mâlik'in görüşlerini derlemek istemiştir. İbn Vehb ve Eşheb el-Kaysî ile görüştükten sonra kendi fıkıh anlayışına en yakın bulunduğu İbnü'l-Kâsım'la çalışmaya karar veren Esed'in sorularını cevaplandıran İbnü'l-Kâsım, Mâlik'in görüşlerini bilmediği ya da hatırlayamadığı durumlarda tahric metodu ile hükümler oluşturmuştur. Esed ile İbnü'l-Kâsım'ın birlikte çalışması neticesinde ortaya çıkan ve altmış bölümden oluştuğu söylenen *el-Esediyye*, Mâlik'in temsil ettiği Hicaz fıkından oldukça farklı özellikler taşıyan, Fâzil b. Âşûr'un ifadesiyle "Iraklı metoda ve Hicazlı muhtevaya sahip" (M. İbrâhim Ali, s. 85), ayrıca delillerden arınmış fikhî önermelerden oluşan bir eserdir.

el-Esediyye ile birlikte Kayrevan'a dönen Esed b. Furât eserinden ötürü buradaki Hicaz fıkıh geleneğine bağlı çevrelerce eleştirilmiştir. Bu eleştirileri en güçlü biçimde ifade eden kişiler arasında, Kayrevan ve Tunus'ta Hicaz fıkıhı üzerine öğrenim görüp Mısır'a ve ardından Medine'ye giderek Mâlik'in öğrencilerinin halkalarına katılan Sahnûn da yer almaktadır. İlk seyahatinden yaklaşık on yıl sonra (188/804) tekrar Mısır'a giden Sahnûn, İbnü'l-

Kâsım'la beraber Mâlik'in ve halkasının fikhî birikimi üzerinde yeniden çalışması esnasında bir yandan *el-Esediyye*'yi özellikle Mâlik ile irtibatı açısından gözden geçirmiş, öte yandan bu eserde yer almayan Mâlik'e ait görüşleri toplamıştır. Yanında İbnü'l-Kâsım'ın Esed'e hitaben yazdığı ve kendi çalışmasında yapılan tashihleri kabul etmesini istediği mektubuyla birlikte Kayrevan'a dönen Sahnûn, kurduğu halkada Mısır'da hazırladığı metni talebelerine okuturken bu metin üzerindeki çalışmasına devam etmiştir. Bu dönemde İbnü'l-Kâsım'ın mektubunda belirttiği talebi kabul etmeyen Esed'in halkası ile Sahnûn'un halkası arasında yaşanan gerginlik şahsî çekişmenin ötesinde iki farklı fıkıh anlayışının mücadelesi olarak yorumlanmalıdır.

Sahnûn'un çalışması *el-Esediyye*'nin yeniden tasnifi, fikhî meselelere yer yer hadis ve âsârın ilâve edilmesi, başta Medineliler olmak üzere Mâlik'in İbnü'l-Kâsım dışındaki önde gelen öğrencilerinin farklı rivayetlerinin kaydedilmesi ile Hicaz ve Suriye fakihlerinin bazı görüşleriyle zenginleştirilmesi yanında İbnü'l-Kâsım'ın şahsî görüşleri ve diğer birçok bilginin ayıklanmasını da kapsamaktadır. Bu gözden geçirme ve düzenleme sonucunda oluşan metne *el-Müdevvene* adı verilmiştir. Ancak Sahnûn, öğretim ve kadılık faaliyetlerinin yanı sıra siyasi ve içtimaî birçok mesele ile uğraştığından çalışmasını tamamlayamamış ve eserin bazı bölümleri *el-Esediyye*'de yer aldığı şekliyle kalmıştır. *el-Müdevvene*'den ayırmak amacıyla bu parçalara *el-Muhteliâ* denilmiş ve kaynaklarda Sahnûn'un eseri zaman zaman *el-Müdevvene ve'l-Muhteliâ* şeklinde adlandırılmıştır.

el-Müdevvene'nin kaynakları, II. (VIII.) yüzyıl sonu ve III. (IX.) yüzyıl başlarında Mâlik'in öğrencileri tarafından derlenen, Mâlikî mezhebinin ilk tedvin örnekleri olarak kabul edilebilecek metinlerden oluşmaktadır. Nitekim Sahnûn'un, Mısır ve Medine seyahatleri sırasında içinde İbnü'l-Kâsım'ın *Semâ*'ının da yer aldığı çok sayıda semâ derlemesini toplayarak Kayrevan'a getirdiği belirtilmektedir (Kâdî İyâz, IV, 51). *el-Müdevvene*'nin muhtevasını temelde Mâlik ve İbnü'l-Kâsım'ın görüşleri teşkil etmekle birlikte Mâlik'ten önce ve sonra yaşamış bazı Medinelî fakihlerin yanı sıra Suriye ve Irak âlimlerinin görüşlerine de rastlanmaktadır (Sezgin, I, 403, 404, 405, 407, 519). Sahnûn'un İbnü'l-Kâsım'dan sonra en fazla istifade ettiği hocası İbn Vehb'in *el-Muvaţta*' ve *el-Câmi*'

adlı eserleri *el-Müdevvene*'deki hadis, âsâr ve özellikle Suriye fukahasına ait görüşlerin başlıca kaynakları arasındadır. Mâlik'in Mısırlı öğrencilerinden Eşheb el-Kaysî ve Abdullah b. Abdülhakem'in eserlerinden de yararlandığı anlaşılan Sahnûn, Medine fukahasının görüşleriyle Mâlik'in Medinelî öğrencilerinin rivayet ve görüşleri hususunda Ebû Abdullah Muhammed b. Dînâr el-Cühenî, Ebû Amr Osman b. Kinâne, Mugire b. Abdurrahman el-Mahzûmî ve İbnü'l-Mâcişûn'un o dönemde Kayrevan'a ulaştığı bilinen eserlerini kullanmış olmalıdır (Çavuşoğlu, s. 25, 28, 32, 75). Ancak söz konusu eserlerin özellikle Kuzey Afrika kütüphanelerinde bulunan yazma nüshalarını inceleyerek *el-Müdevvene* ile aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan bir çalışma henüz yapılmamıştır.

Sahnûn'un ders halkasında uzun yıllar okunan ve onun sağlığında Endülüs'e ulaşan *el-Müdevvene* III. (IX.) yüzyıl sonlarından itibaren Kayrevan, Endülüs, Mağrib ve Sicilya Mâlikîleri'nin bütün fikhî faaliyetlerinde esas aldıkları temel kaynak haline gelmiştir. Eserin Kayrevan'da merkezî bir mevkiye sahip olmasında, Sahnûn'un öğrencilerinden olan ve hocasının ardından ortaya çıkan ihtilâflarda takındığı tavırla Kayrevan Mâlikîliği'nin ana çizgisini temsil eden Yahyâ b. Ömer el-Kinânî ile bu çizgide yetişmiş İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin belirleyici rol oynadığı anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 78-88). Endülüs'teki kadî tayinlerinde *el-Müdevvene*'yi ezberle bilmenin şart koşulması ve *el-Vâziha* ile *el-Mevvâziyye* gibi farklı eserler üzerinde çalıştığı için fikhî faaliyetleri *el-Müdevvene* ile sınırlı olan fukahanın tepkisiyle karşılaşan Fazl b. Seleme b. Cerîr el-Cühenî'nin memleketi İlbîre'yi (Elvira) terk etmek zorunda kalması (Kâdî İyâz, V, 222) gibi birçok tarihî kayıt, *el-Müdevvene*'nin Endülüs'te ve Kuzey Afrika'daki mer'î hukukun temel bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir. Nitekim eserin bu mevkiinden ötürü "müdevvene" kelimesi günümüzde bazı Kuzey Afrika ülkelerinin hukuk dilinde "kanun" anlamında kullanılmaktadır (E² [İng.], VIII, 844).

Mısır Mâlikîleri arasında *el-Müdevvene*'nin yaygınlaşması ve mezhep içi fikhî faaliyetlerin temel kaynağı haline gelmesi V. (XI.) yüzyıldan sonraya rastlanmaktadır. Bu yüzyılın başlarında Iraklı Kâdî Abdülvehhâb'ın ve VI. (XII.) yüzyılda Endülüslü İbn Ebû Rendeka et-Turtuşî'nin Mısır'a yerleşmesiyle birlikte Fâtımî hâkimiyetinden dolayı büyük ölçüde zayıflamış olan Mısır Mâlikî ekolünün yeniden canlanması,

beraberinde *el-Müdevvene* merkezli fikhî faaliyetlerin bu bölgede başlamasını da getirmiştir. *el-Müdevvene*'nin ilk Mısırlı şârihi muhtemelen Turtûşî'nin öğrencisi Kâdî Sened b. İnân'dır. Irak Mâlikîleri arasında *el-Müdevvene* tercihi, bu bölgede Mâlikî tadrîs halkasının sona ermeye yüz tuttuğu bir dönemde Kâdî Abdülvehhâb ile birlikte ortaya çıkmıştır. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin kitaplarının Ebû Bekir el-Ebherî'nin son dönemlerinde, muhtemelen 368-375 (978-986) yıllarında Bağdat'a ulaşmasıyla birlikte bu eserler ve onların esas aldığı *el-Müdevvene* ilgi görmeye başlamıştır. Iraklılar arasında *el-Müdevvene* üzerine ilk şerh çalışmasını Ebherî'nin öğrencilerinden İbnü'l-Cellâb yapmış olmalıdır. Onun öğrencisi Kâdî Abdülvehhâb da *el-Müdevvene* tercihinin açıkça ifade etmiştir (Çavuşoğlu, s. 208-211, 217).

el-Müdevvene'nin Mâlikîler arasında elde ettiği bu itibar hiç şüphesiz İbnü'l-Kâsım ve Sahnûn'un mezhep içindeki mevkileriyle ilgilidir. İbnü'l-Kâsım ve halkası, mezhebin teşekkülünde en belirleyici rolü oynayan Mısır Mâlikî ekolünün ana çizgisini oluşturur. Hicaz fikhî geleneği içindeki re'y çizgisinin takipçisi olduğu anlaşılan İbnü'l-Kâsım'ın en belirgin özelliklerinden biri, fikhî düşünce ve faaliyetlerini tamamıyla Mâlikî'nin ve halkasının birikimi üzerine inşa etmesidir. Mezhep içi fikhî istidlâl anlayışını ve uygulamalarını geliştirerek Mâlikî mezhebinin teşekkülü sürecinde önemli rol oynayan İbnü'l-Kâsım ve talebelerinin aynı zamanda istihsan gibi Mâlikî usulünün esaslı unsurlarının tesbitinde büyük katkıları olmuştur (a.g.e., s. 39-45). İbn Hazm'ın "Medine ameli" olarak kabul edilenler de dahil olmak üzere Mâlikî fikhinin büyük ölçüde İbnü'l-Kâsım'ın re'y, istihsan ve tahrîclerine dayandığını ifade etmesi (*İhkâm*, I, 565), Şâtîbî'nin meşhur eseri *el-Muvâfaqât*'a, İbnü'l-Kâsım ve Ebû Hanîfe'nin mezheplerini birbirine yakınlaştırmaya muvaffak olması sebebiyle böyle bir ismi vermiş olması (*el-Muvâfaqât*, I, 24) ve Hacvî'nin, "Aslında Mâlikîler Kâsımî'dir, onu taklit etmektedirler" şeklindeki kanaati (*el-Fikrû's-sâmî*, I, 440), İbnü'l-Kâsım'ın mezhep içindeki mevkini ortaya koymasından hayli dikkat çekicidir. Sahnûn'un şöhreti ise *el-Esediyye*'yi tashih ederken bizzat İbnü'l-Kâsım ile beraber Mâlikî'nin fikhî mirasını yeniden incelemesinin yanı sıra gerek Kayrevân'da Ehl-i sünnet itikadının yerleşmesinde büyük payı olan bir lider oluşuyla, gerekse bu bölgede âdeta Ehl-i sünnet'in sembolü diye kabul edilen Mâlikî fikhinin

güçlenmesi noktasında oynadığı rolle ilgilidir. *el-Müdevvene*'nin neden tercih edilmesi gerektiği konusunda Iraklı Kâdî Abdülvehhâb'dan (Kâdî İyâz, III, 246; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 239-240) ve Mağribli Ebû'l-Hasan et-Tancî'den (Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm*, I, 62; Venşerîsî, XII, 23) aktarılan değerlendirmeler, İbnü'l-Kâsım'ın Mâlik'e olan bağlılığı ve müntesip ictihad anlayışı ile Sahnûn rivayetinin güvenilirliği hususuna dikkat çekmektedir.

Üzerinde yapılan başarılı ihtisar çalışmalarının yaygınlaşmasıyla birlikte *el-Müdevvene*, derslerde okutulan ve ezberlenen bir metin olma özelliğini zamanla kaybetmiş olsa da Mâlikî mezhebinin rivayet ve fetva kaynakları arasındaki öncelikli yerini her zaman korumuştur. Hatta VII. (XIII.) yüzyıl ve sonrasında *el-Müdevvene*'nin elde ettiği otoritenin İbnü'l-Kâsım'ın Mâlikî mezhebi içindeki mevkisinin de önüne geçtiği görülmektedir. VII. (XIII.) yüzyıla kadar devam eden mezhebin gelişme dönemi boyunca hemen her bölgede kaynağına bakılmaksızın İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşleri mezhep içi tercih sıralamasında öncelikli kabul edilirken bu yüzyıla birlikte mezhep içinde tercih edilen rivayet ve görüşlerin *el-Müdevvene*'ye hasredildiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile, Mâlikî'nin İbnü'l-Kâsım dışındaki öğrencilerinin *el-Müdevvene*'de yer alan rivayet ve görüşlerinin İbnü'l-Kâsım'ın *el-Müdevvene*'de yer almayan rivayet ve görüşlerine tercih edileceği konusunda ortak kanaate ulaşılmıştır.

Bütün fikhî konularını ihtiva eden *el-Müdevvene* "Tahâret" bölümü (Kitâbü't-Tahâre) ile başlayıp "Diyetler" bölümü (Kitâbü'd-Diyât) ile sona ermektedir. Bölümlerin sayısı ve düzeni açısından farklılıklar olsa da *el-Müdevvene*'nin tertip ve sistematığı erken dönem fikhî literatürünün ilk örnekleri arasında yer alan İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ*'ı ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Aşl*'i ile benzerlik taşımaktadır. Bunlarda olduğu gibi *el-Müdevvene*'de de daha sonraki fikhî kitaplarında görülen "kitâb", "bab" ve "fasıl" gibi ana ve alt başlıklara dayanan daha gelişmiş ve ayrıntılı bir tasnif bulunmaz. *el-Müdevvene*'nin yazım üslûbu da diğer erken dönem fikhî kitaplarında olduğu gibi büyük ölçüde soru-cevap metoduna dayanmaktadır. Öte yandan *el-Muvaftâ*'ı başta olmak üzere Mâlikî fikhî kitaplarının sonunda genellikle yer alan ve haramlar-helâller ile bazı âdâb-ı muâşeret meselelerinin ele alındığı "Kitâbü'l-Câmi" adlı bö-

lümün mevcut *el-Müdevvene* baskısında bulunmaması dikkat çekicidir.

el-Müdevvene, 476 (1083) tarihli bir yazma nüshası esas alınarak sekiz cilt halinde basılmış (Kahire 1323, 1325, 1345), ardından Beyrut'ta bunun ofset neşri yapılmıştır (I-VI, ts. [Dârü Sâdır]). Ayrıca İbn Rüşd el-Cedd'in *el-Muqaddimâtü'l-mümehhidât* adlı şerhi, Süyûtî'nin *Tezyî-nü'l-memâlik bi-menâkıbı Mâlik*'i ve İsâ b. Mes'ûd ez-Zevâvî'nin *Menâkıbü Mâlik*'i ile birlikte yayımlanmış olup (I-IV, Kahire 1324) 1398 (1978) tarihli Beyrut baskısı da (I-IV) buna dayanmaktadır (Sezgin, I, 469; Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1644). Ancak eserin henüz tenkitli bir neşri yapılmamıştır.

Muhtasarları ve Şerhleri. III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren *el-Müdevvene* üzerine pek çok şerh, muhtasar, ta'lik, ziyâdât ve ihtisar çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda Mâlikî fikhî tarihinde ortaya çıkan farklı eğilimleri, gruplaşmaları, gelişen fikhî dilini ve terminolojiyi izlemek mümkündür. *el-Müdevvene*'nin sayısı otuza ulaşan muhtasarlarından en meşhurları şunlardır: 1. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *Muhtasarü'l-Müdevvene (İhtisârü'l-Müdevvene)*. Eser üzerine yapılan ilk ve en meşhur çalışmalardan biri olup ders kitabı diye hazırlanmıştır. İbn Ebû Zeyd, bu ihtisarı yanında eserde Mâlik'e ait olanlar da dahil bütün görüşleri İbnü'l-Kâsım'a izâfe etmiş, *el-Müdevvene* dışındaki temel kaynaklarda yer alan farklı rivayet ve görüşleri, ayrıca kitabın sonuna *el-Müdevvene*'de bulunmayan "Kitâbü'l-Ferâiz" ve "Kitâbü'l-Câmi" adlı bölümleri eklemiştir. Eserin Mısır ve Kuzey Afrika kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır (Sezgin, I, 470, 481; M. Âbid el-Fâsî, I, 332; II, 436-441; Sıddîk b. el-Arabî, s. 226; Muranyi, *Dirâsât*, s. 19-20). 2. Ebû Saïd el-Berâzî, *et-Tehzîb fi'İhtisârü'l-Müdevvene*. *el-Müdevvene* dışındaki kitaplardan herhangi bir ilâve içermediği, metnin muhteva ve ifadelerine sadık kaldığı ve Sahnûn'un son şeklini vermediği bölümleri diğer bölümlere uygun olarak yeniden tanzim ettiği için kısa zamanda hocası İbn Ebû Zeyd'in muhtasarının yerini alarak Kuzey Afrika, Sicilya ve Endülüs Mâlikîleri arasında en önemli başvuru kaynağı haline gelmiş (Kâdî İyâz, VII, 257; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ – İbn Nâcî, II, 146-147; İbn Haldûn, s. 422) ve *el-Müdevvene* denildiği zaman artık Berâzî'nin *et-Tehzîb*'i anlaşılır olmuştur (Hacvî, II, 398). İbn Haldûn, *Muhtasarü İbni'l-Hâcib*'in telifinden son-

ra bile *et-Tehzîb*'in ders kitabı olarak kullanılmaya devam edildiğini belirtmektedir (*Muḳaddime*, s. 423). Müellifi tarafından, *el-Müdevvene* ve *el-Muḫteliṭa*'nın içerdiği meseleleri "tehzîb" için kaleme alındığı belirtildiğinden *et-Tehzîb fi'l-ḫiṭṣârî'l-Müdevvene* şeklinde isimlendirilen ve bazı çağdaş çalışmalarda *Tehzîbü'l-Müdevvene* ve *l-Muḫteliṭa* şeklinde kaydedilen eserin (Brockelmann, *GAL*, III, 290; H. Hüsnî Abdülvehhâb, I, 650) tenkitli neşri Muhammed el-Ermîn Veledü Muhammed Sâlim b. eş-Şeyh tarafından yapılmıştır (I-IV, Dübey 1420/1999). *et-Tehzîb* üzerine çok sayıda şerh ve ta'lik çalışması gerçekleştirilmiş (Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1645-1646), ayrıca Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sıkkilî, Berâzîi'nin hataları konusunda *İstidrâk 'alâ Muḫtaşarî'l-Berâzîi* isimli bir eser kaleme almıştır. 3. İbn Rüşd el-Ced, *el-Muḳaddimâtü'l-mümehhidât. el-Müdevvene*'deki meseleleri daha sistematiğe hale getirerek naslarla temellendirmesi, fıkıh usulü açısından açıklaması ve mezhep içi ittifak ve ihtilâfların yanı sıra bazan diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermesiyle eserin muhtasarları arasında özel bir yere sahiptir (nşr. Muhammed Haccî – Saîd A'râb, I-III, Beyrut 1408/1988). İbn Ebû Zemenî'nin *el-Muḡrib (el-Muḳarrib) fi'l-ḫiṭṣârî'l-Müdevvene*, Ebû'l-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berbelî'nin *et-Taḳrib*, Abdullah b. Abdurrahman eş-Şârimî'nin *Naẓmü'd-dürer fi'l-ḫiṭṣârî'l-Müdevvene*'si de anılması gereken diğer muhtasarlardır.

İlk örnekleri Sahnûn'un öğrencileri tarafından verilen ve sayıları altmışın üzerinde olan *el-Müdevvene* şerhlerinin başlıcaları şöyle sıralanabilir: 1. Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sıkkilî *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevvene*. Mâlikî çevrelerindeki şöhretinden dolayı "mezhebin mushafı" lakabını kazanan (Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 369; İbn Haldûn, s. 422) ve Kayrevan metodunun tipik örneklerinden biri olan eser (Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, I, 22; Muhammed İliş, I, 11; M. Fâzil b. Âşûr, IV/2 [1996], s. 74, 75), aynı zamanda Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muḫtaşar*'ının *el-Müdevvene* şerhleri arasında dört temel tercih kaynağından biridir (yazmaları için bk. Sezgin, I, 471; Ali b. Muhammed ez-Zehrânî, s. 314; Muranyi, *Dirâsât*, s. 16; Muhammed el-Menûnî, I, 235). 2. Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî, *et-Tebşıra (Ta'lik 'ale'l-Müdevvene)*. Daha önceki şerhlerden farklı bir tenkit ve tercih metodu

geliştirerek mezhep birikimi içinde yer alan farklı görüşlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Hem rivayet (sened) yönünden hem mezhebin temel ilkeleri ve maslahat ilkesiyle uyumluluğu açısından tenkide tâbi tutulan mezhep birikimi arasında zaman zaman mezhebin muteber görüşüne muhalif tercihler yapan ve sık sık tahrîc yöntemine başvuran Lahmî ve öğrencilerinin bu çalışmaları sonucunda Mâlikî mezhebinin mezhep içi fikhî istidlâl usulü ve tercih sınıflaması yeni bir şekil almıştır (Çavuşoğlu, s. 90-92). 3. Mâzerî, *Şerḥ (Ta'lik) 'ale'l-Müdevvene*. İki farklı fıkıh anlayışını yansıtan Irak ve Kayrevan metotlarını muhtemelen ilk defa bir araya getiren eserdir (*a.g.e.*, s. 92, yazma nüshası için bk. Rabat Evkaf Ktp., nr. 150; bk. Sezgin, I, 469). 4. Kâdî Ebû Ali Sened b. İnân, *Ṭırâzû'l-meclis*. Mısır'da yazılmış az sayıdaki *el-Müdevvene* şerhlerinin ilki olması tanınmıştır. 5. Kâdî İyâz, *et-Tenbihâtü'l-müstenbiṭa fi şerḥi muḫtilâti'l-Müdevvene ve'l-Muḫteliṭa*. Mâzerî'nin mezhep içi istidlâl anlayışını ve Irak'la Kayrevan metotlarını bir araya getirme hedefini sürdüren bir eserdir (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 469; M. Âbid el-Fâsî, III, 269; Siddîk b. el-Arabî, s. 214, nr. 752, 753; Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1649).

Ebû Saîd el-Berâzîi'nin *Kitâbü's-Şerḥ ve't-temâmât li-mesâ'ili'l-Müdevvene*'si (Kayrevan Ulucamii Kütüphanesi'nde bulunan parçaları için bk. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 653), Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sıkkilî'nin, *en-Nuket ve'l-furûḳ li-mesâ'ili'l-Müdevvene ve'l-Muḫteliṭa* ile *Tehzîbü't-ṭâlib ve fâ'idetü'r-râgib 'ale'l-Müdevvene*'si (Sezgin, I, 471; Muranyi, *Dirâsât*, s. 17-18; Muhammed el-Menûnî, I, 235) ve Ebû't-Tâhir İbrâhim b. Abdüssamed'in *et-Tenbih 'alâ mebdâi'i't-tevcih*'i de (Sezgin, I, 469; Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1644) *el-Müdevvene* üzerine yazılmış başlıca şerhler arasındadır. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât* adlı eseri de Mâlikî mezhebinin *el-Müdevvene* dışındaki temel rivayet kaynaklarının tamamında yer alan farklı rivayet ve görüşleri derleyen önemli bir çalışmadır (nşr. Muhammed Haccî v.dğr., I-XV, Beyrut 1999).

Yakın dönemde *el-Müdevvene*'nin kaynakları hakkında yapılan çalışmalar arasında Ahmed b. Muhammed el-Amrânî'nin *İḳbâlü's-sürûr bi-tahrîci eḫâdişi'l-Müdevveneti'l-kübrâ* adlı eseriyle Tâhir Muhammed ed-Derdîrî'nin Ümmülkurâ Üni-

versitesi'nde hazırladığı, *Tahrîcü'l-eḫâdişi'n-nebeviyyeti'l-vâride fi Müdevveneti'l-İmâm Mâlik b. Enes* başlığıyla yayımlanan doktora tezi zikredilebilir (I-III, Mekke 1406/1985). Batı dünyasında *el-Müdevvene*'ye dair dikkati çeken çalışmalar, Kuzey Afrika yazmaları üzerindeki incelemeleriyle tanınan Miklos Muranyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Muranyi'nin Sahnûn'un *el-Müdevvene ve'l-Muḫteliṭa* nüshaları ve rivayetleri hakkında kaleme almış olduğu *Die Rechtsbücher des Qairawaners Sahnun b. Said: Entstehungsgeschichte und Werküberlieferung* adlı çalışmasının yanı sıra (Stuttgart 1999) erken dönem Mâlikî kaynakları ve özellikle İbnü'l-Kâsım'ın semâi hakkındaki eserleri zikredilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Kahire 1324 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdir, I-VI; Berâzîi, *et-Tehzîb fi'l-ḫiṭṣârî'l-Müdevvene* (nşr. Muhammed el-Ermîn Veledü Muhammed Sâlim b. eş-Şeyh), Dübey 1420/1999, neşredenin girişi, I, 32-35, 39, 101, 133, 135-140; İbn Hazm, *el-İḫkâm*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime), I, 565; İbn Abdülber, *el-İnṭikâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1417/1997, s. 96, 99; İbn Rüşd, *el-Muḳaddimâtü'l-mümehhidât*, Kahire 1325, I, 27; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. M. Tâvit et-Tancî v.dğr.), Rabat 1981-83, I-VIII, tür.yer.; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ – İbn Nâcî, *Me'âlimü'l-İmân* (nşr. Muhammed Mâdûr – Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr), Kahire 1972, II, 13-15, 17, 146-148; Şâtîbî, *el-Muvâfâkât*, I, 24; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-ḫükkâm* (Muhammed İliş, *Fethu'l-'aliyyi'l-Mâlik* içinde), Kahire 1378/1958, I, 57, 62, 64; a.m.f., *ed-Dibâcû'l-müzheb* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1996, tür.yer.; İbn Haldûn, *Muḳaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1996, s. 421-423; Venşerîsi, *el-Mi'yârü'l-mu'rib*, Beyrut 1401/1981, XI, 109-111; XII, 23-24; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, *Neylü'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 163; Makkarî, *Nefḫü't-ṭîb*, I, 458; III, 22; a.m.f., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râb v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, II, 22-23; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Ḥâşiye 'ale's-Şerḥi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Darü'l-fikr), I, 22; Muhammed İliş, *Şerḫü Minaḫi'l-celil 'alâ Muḫtaşarî'l-Halîl*, Kahire 1297, I, 11; Mahlûf, *Şecere'tü'n-nûr*, s. 69, 73, 95, 104, 108, 215; Brockelmann, *GAL*, III, 290; *Suppl.*, II, 337; Y. S. Allûş – Abdullah er-Reçrâcî, *Fihrisü'l-maḫṭûṭâtü'l-'Arabîyyeti'l-maḫfûza fi'l-ḫizâneti'l-'âmme*, Paris 1954, I, 294; Sezgin, *GAS*, I, 400, 403, 404, 405, 407, 469-471, 481, 519; Haccî, *el-Fikrû's-sâmî*, I, 440; II, 210, 398; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḫṭûṭâtü Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dâriülbeyzâ 1399-1403/1979-83, I, 332; II, 436-441; III, 269; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 305-308; Tâhir Muhammed ed-Derdîrî, *Tahrîcü'l-eḫâdişi'n-nebeviyyeti'l-vâride fi'l-Müdevveneti'l-İmâm Mâlik b. Enes*, Mekke 1406/1985, I, 5-6; Ömer b. Abdülkerîm el-Cîdî, *Muḫâdarât fi tarihî'l-Mezhebi'l-Mâlikî fi'l-garbi'l-İslâmî*, Rabat 1987, s. 173-191; M. Muranyi, *Dirâsât fi meşâdiri'l-fıkhî'l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 12, 14-18, 19-20, 165; a.m.f., "A Unique Manuscript from Kairouan in the British Library: The Samâ-Work of Ibn al-Qâsim al-Utaqi and Issues of

el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ

Methodology”, *Method and Theory in the Study of Islamic Origins* (ed. H. Berg), Leiden 2003, s. 330, 331, 345, 356, 360-365, 368; Hasan Hüsnî Abdüvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tünisiyyin* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 650, 653; Siddîk b. el-Arabî, *Fihrisü mahtûâtî Hizâneti İbn Yûsuf bi-Merâkûş*, Beyrut 1994, s. 214 (nr. 752, 753), 226 (nr. 803); Ali b. Muhammed ez-Zehrânî, *el-Hayâtü'l-İlmiyye fi Şikkiliyeti'l-İslâmiyye*, Mekke 1417/1996, s. 314, 315, 321-326, 350; Mustafa Herrûs, *el-Medresetü'l-Mâlikiyyetü'l-Endelûsiyye ilâ nihâyeti'l-karni's-sâlişî'l-hicrî*, Muhammedîye 1418/1997, s. 374; Muhammed el-Menûnî, *Kâbes min 'atâ'i'l-mahtûti'l-Mağribî*, Beyrut 1999, I, 233, 235; M. İbrâhim Ali, *İş-tilâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikiyye*, Dübey 1421/2000, s. 83, 85, 98, 99, 267-268, 282-285; J. Brockopp, “Competing Theories of Authority in Early Maliki Texts”, *Studies in Islamic Legal Theory* (ed. Bernard G. Weiss), Leiden 2002, s. 3-22; a.mlf., “Literary Genealogies from the Mosque-Library of Kairouan”, *Islamic Law and Society*, VI (1999), s. 393-402; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'ü's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, III, 1644-1651; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâliki Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; M. Fâzîl b. Âşûr, “el-Mezhebü'l-Mâliki keyfe tetavver”, *Âfâku'l-İslâm*, IV/2, Amman 1996, s. 74-77; H. Tunçay Başoğlu, “Hicrî Beşinci Asırda Fıkıh: Genel Özellikleri ve Mezheplerin Yeniden Şekillenmesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III/2, İstanbul 1998, s. 130 vd.; N. Cottart, “Mâlikiyya”, *EP* (İng.), VI, 278; M. Talbî, “Sahnûn”, a.e., VIII, 843-845; Cengiz Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 366-367.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

MÜDLİC (Benî Müdlîc)

(بنو مدلج)

Adnânîler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kinâne'ye bağlı Abdümenât'ın kollarındandır. Adını aldığı Müdlîc'in nesebi Mürre b. Abdümenât b. Kinâne b. Huzeyme yoluyla Adnân'a ulaşır. Damre, Müzeyne ve Cüheyne kabileleriyle komşu olan Benî Müdlîc, İslâm'ın zuhurunda Medine'nin batısındaki Yenbûunnahl civarında yaşıyordu. Benî Müdlîc Câhiliye devrinde iz sürme, insanların ayak izlerine bakarak haklarında bilgi verme (iyâfe) ve fizikî yapılarından, organlarından hareketle nesepleri, ahlâk ve karakterleri hakkında tahmin yürütme (kıyâfe) alanlarında meşhur olmuş kişilerle tanınıyordu. Bunlardan Mücezzîz b. A'ver'in Üsâme'nin ayaklarına bakarak Zeyd'in oğlu olduğunu söylemesi Hz. Peygamber'i çok memnun etmiştir (Buhârî, “Ferâ'iz”, 31; Müslim, “Radâc”, 40). Müdlîcoğulları, İslâmiyet'ten önce Kureyş ve müttetiklerinden oluşan dinî-iktisadî imtiyazlara sahip kabileler (Hums) arasında yer alıyordu; ayrıca Mustalîk, Huzâa ve

Damre kabilelerinin müttetikiydi. Rivayete göre bazı durumlarda dışı deveden faydalanmanın günah sayılması âdeti (bk. BA-HİRE) Müdlîcoğulları tarafından başlatılmıştır. Müberred de haram ayların yerlerini değiştirme yetkisinin Benî Müdlîc'in elinde bulunduğunu bildiren bir rivayet aktarmıştır (*el-Kâmil*, II, 577); ancak aslında bu yetkinin Kinâne'nin kollarından Benî Fukaym'a ait olduğu bilinmektedir.

Benî Müdlîc'in reisi Sürâka b. Mâlik, Mekkeliler'in vaad ettiği ödülü almak amacıyla hicret yolculuğu sırasında Hz. Peygamber'in peşine düşmüş, fakat ona yetiştiği sırada atının tökezlemesi üzerine onun mânevî güçler tarafından korunduğunu anlayıp kendisinden özür dilemiş ve ileride kullanmak için yazılı bir emannâme almıştı. Hicretten sonra Resûl-i Ekrem ile Benî Müdlîc arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişti. Kabile, 2. yılın ortalarında (623 sonları) bir Kureyş kervanını takip maksadıyla yola çıkarak kendilerine ait Uşeyre'ye kadar gelen Hz. Peygamber ile müttetik Benî Damre'nin de katıldığı bir antlaşma imzalamış ve onunla askerlerini çok iyi bir şekilde ağırlamıştı; hatta bu ağırlamanın Kureyş kervanının kaçmasına sebep olduğu söylenir (bk. UŞEYRE GAZVESİ).

Müdlîcoğulları'ndan Ebû Abdullah Harmele b. Cü'şüm'ün Resûl-i Ekrem'e gelerek İslâm'ı kabul ettiği, ancak hicret etmeyip kendi yurdunda kalmak için ondan izin aldığı kaydedilmektedir (İbn Abdülber, I, 362). Mekke'nin fethinden önce Hz. Peygamber'in müttetik Benî Huzâa'ya saldıran akrabaları Benî Bekir'i desteklemekten kaçınan Müdlîcoğulları'ndan bir kısmının bu sırada İslâmiyet'e girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu kabileden Vakkâs b. Mücezzîz 6 (627) yılında Gâbe Gazvesi'nde şehid düşmüştür. Mekke'nin fethine katılan Müdlîc'e mensup askerlerin fethin ardından Hâlid b. Velîd'in emrinde Cezîme kabilesine gönderilen birlikte yer aldıkları bilinmektedir. Sürâka b. Mâlik 8 (629) yılında Huneyn ganimetlerinin dağıtıldığı sırada Ci'râne'ye gelerek müslüman olmuş, fakat kabilesinin önemli bir kısmı, Hz. Peygamber'in müşriklerle imzaladığı antlaşmaları lağvettiği 9. yılın hac mevsimine kadar (Mart 631) eski dinine sadık kalmıştır. Kaynaklarda Benî Müdlîc ile Huzâa, Tevbe süresinin ilk âyetinde kendileriyle bir zaman sınırlaması konmaksızın antlaşma yapıldığı bildirilen veya 4. âyette antlaşmalarına sadık kaldıkları belirtilen müşrik kabileler arasında gösterilmektedir.

Hz. Peygamber, 9 (630) yılında düzenlediği ilk deniz seferinin kumandanlığına

Müdlîcoğulları'ndan Alkame b. Mücezzîz'i tayin etmişti. Mısır fetihlerine katılan Benî Müdlîc askerlerinden bir kısmı, Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından bir müddet Yezîd b. Hâris el-Müdlîc'in liderliğinde Hiribtâ'da üslenen Hz. Osman taraftarlarının içinde yer almış ve Hz. Ali'nin valisine biat etmemiştir. Daha sonraları olaylarda adına rastlanmayan Benî Müdlîc'den bazıları Dimyat ve çevresine yerleşmiştir. Önemli râvilerden Abdurrahman b. Mâlik b. Cü'şüm ile Sahr b. Abdullah b. Harmele, Mısır kadısı Ebû Nadle Hibbân b. Hâlid ve Şâfiî fakihî Kemâleddin Ahmed b. Amr Benî Müdlîc'e mensup meşhur kişilerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, “Ferâ'iz”, 31; Müslim, “Radâc”, 40; Vâkîdî, *el-Megâzi*, I, 404; II, 783; III, 945; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 489-490, 599; II, 429; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 10, 63; Belâzürî, *Ensâb* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 1997-2000, I, 305, 336; X, 62-65; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîf), Beyrut 1406/1986, II, 577; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 406, 408; III, 66; IV, 549; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 195; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 187; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 362; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 232-233; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 112, 344, 374; III, 26, 269; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1941, I, 42, 55; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 321, 408; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 400, 515; IV, 267, 312, 532; VI, 204; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1987, s. 266; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), s. 418-421; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-Arab*, Beyrut 1991, III, 1061; Abd Avn er-Ravzân, *Mevsü'atü'l-kabâ'ili'l-Arabiyye*, Amman 2002, I, 518.

İBRAHİM SARIÇAM

MÜDREC

(المدرج)

Kur'an-ı Kerim'in
aslından olmadığı halde
bazı sahâbilerin açıklama maksadıyla
ellerindeki mushaf metni arasına
ilâve ettikleri kelime

(bk. KIRAAT).

MÜDREC

(المدرج)

Sened veya metnine,
aslında olmayan bir şey
ilâve edilen hadis.

Sözlükte “eklemek, ilâve etmek” anlamındaki **derc** kökünden türeyen **müdlîc** kelimesi “kendisine eklemeye yapılan şey” demektir. Terim olarak senedinde veya metninde bir fazlalık bulunan hadisi ifade eder. Böyle bir ilâveye **idrâc** denir. Müdlîc hadisi rivayet eden hoca hadisin met-